

Lily Litvak, *El ajedrez de estrellas. Crónicas de viajeros españoles del siglo XIX por países exóticos (1800-1913)*. Valladolid: Verdelis, 2013, 304 pp.

A literatura de viaxes naceu practicamente coa escritura, pois desde a Antigüidade aparece este tema en todas as culturas clásicas: grega, latina, Biblia, etc. Por esta razón, durante o século XX apareceron numerosos estudos dedicados a tan ampla como suxestiva temática. Entre estes estudosos salientou particularmente a profesora norteamericana Lily Litvak, catedrática da Universidade de Texas, en Austin, e quen, en Galicia, pertence ao Consello Científico de *Moenia. Revista Lucense de Lingüística e Literatura*, da Universidade de Santiago de Compostela, e ao Consello de Redacción de *Unión Libre. Cadernos de vida e culturas*.

Como é ben sabido no mundo do hispanismo, Lily Litvak é especialista na cultura finisecular do XIX ao XX, campo ao que dedicou importantes obras en relación co erotismo (*Erotismo fin de siglo*) ou co anarquismo (*La mirada roja, Musa libertaria*). Especial atención prestou ao tema do exotismo (*El sendero del tigre. Exotismo en la literatura española de finales del siglo XIX*), área á que pertence tamén a literatura de viaxes, que a autora estudou monograficamente en *El ajedrez de estrellas. Crónicas de viajeros españoles del siglo XIX por países exóticos (1800-1913)*, publicado por primeira vez en 1987.

El ajedrez de estrellas supuxo no seu momento unha importante aproximación ás crónicas viaxeiras decimonónicas caracterizadas pola atracción do diferente, cheo de fantasía e de maxia para os cronistas. Máis dun cuarto de século despois, no 2013, Lily Litvak ofrece unha nova versión do libro, ao que engadiu un importante prefacio titulado «Consideraciones y reconsideraciones sobre los viajes y viajeros españoles del siglo XIX». Nel mostra o estado da cuestión viaxeira tras o impacto dos estudos poscoloniais realizados ao respecto, entre eles *Orientalism*, de Edward Said, e *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*, de Mary Louise Pratt, e mesmo a revisión que estes suscitaron a autores como James Buzzard ou David Scott.

Lily Litvak parte da vehemencia poscolonial contra «la escritura de viaje, que ha sido tachada de arma del imperialismo, y acusada de diseminar el discurso de la diferencia para justificar los proyectos coloniales» (p. 13). Non obstante, sintonizando con revisións críticas posteriores, adopta unha perspectiva máis aberta, pois por fortuna «el campo crítico se ha abierto a otras voces que repudian las consideraciones monolíticas» (p. 13). Coincindo con Tzvetan Todorov, a autora pon de manifesto que tamén «se buscaba en el Otro lo inusual y extraordinario, y a menudo no imperaba el racismo sino la singularidad y la lírica» (p. 15).

O libro estrutúrase en grandes bloques centrados en torno á natureza, o home, a vida social, a aventura imperial e a crónica. Cada un deles pode ser lido como unha rica monografía que, ademais de presentar o detallado universo temático correspondente, aporta unha extraordinaria bibliografía ao respecto. Na miña opinión, a propia estrutura da obra correspóndese coas aproximacións a eses mundos descoñecidos realizadas polos cronistas estudados. Deste xeito, o libro ábrese cunha marabillosa contextualización desa natureza incógnita e sublime que se recollía na literatura de viaxes do século XIX (montañas, volcáns, desertos, selvas, clima, flora ou fauna) para despois, case por contraste, mostrarnos a aparencia e costumes dos seus poboadores e as súas intervencións nesa paisaxe, entre as que destacan as cidades e monumentos, pero tamén as ruínas: «La deferencia romántica por lo “sublime” ante la naturaleza todopoderosa, consagrará a la ruina como expresión de la sensibilidad moderna y ejemplo de lo imperfecto y desequilibrado por ser obra nacida de la mano del hombre y modelada por la naturaleza» (p. 167).

Mais, en realidade, aínda que a autora recolle as impresións producidas e reproducidas hai máis de un século, faino coa mesma viveza e coa mesma fascinación que os dos seus primeiros descubridores, facendo sentir a quen o le o seu prístino fulgor.

Especialmente interesantes son tamén as observacións da autora sobre o modo de narrar destes viaxeiros españois. E é que, pese a que a crónica de viaxes pretendía amosar a realidade tal cal era, «en las descripciones del paisaje hay una mezcla entre la imaginación, las fuentes literarias, la observación y los fines concretos de la conquista imperial» (p. 192). Así, por exemplo, no apartado titulado «Viaje al paraíso», a autora salienta o uso que se fai da fantasía como «un accesorio a la narrativa, impuesto a la visión realista de las cosas» (p. 89).

Ademais disto, Lily Litvak analiza tamén a función retórica destes elementos fabulosos a través de explicacións estruturalistas: «El mito, según Roland Barthes, no niega las cosas, sino por el contrario tiene como función el hablar de ellas» (p. 89). Isto permítelle concluír que: «El mito es para ellos una forma de hacer comprender cierta realidad trascendente que yace bajo la realidad de lo contemplado» (p. 89). Próxima a esta función estaría a da metáfora, como pode apreciarse, por exemplo, nos casos da selva, da que se nos di: «La obra maestra de la naturaleza para los viajeros del siglo XIX fue la selva tropical. Esta era la metáfora que corroboraba la idea de un universo primitivo y poderoso, así como las teorías científicas sobre la vitalidad de la sustancia orgánica» (p. 53). Máis alá da metáfora, no referente ás illas, explícase como os viaxeiros «convirtieron al isleño en un modelo de humanidad utópica» (p. 130). Por tanto, as estruturas simbólicas revelan a unidade harmoniosa entre humanidade e natureza que buscaban os europeos: «Se trata de una sociedad paradisíaca inscrita en un simbolismo prenaturo y precultural», pois en efecto tiñan «su meta no solo fuera del espacio sino también fuera del tiempo. [...] Servía al viajero como *terra cognita*, logofánica o hierofánica, donde se encontraba la plenitud del alma» (p. 131).

Gran riqueza do libro é a súa absoluta interdisciplinidade, pois nel se atopan informacións provenientes de campos tan diversos como os da antropoloxía, a bioloxía, a xeoloxía, a historia, a literatura, a pintura, a fotografía, etc. Esta característica multidisciplinar provoca que *El ajedrez de estrellas* sexa unha obra de potencial interese para os públi-

cos máis diversos, incluído, por suposto, o que busca precisamente a dimensión integral nas aproximacións a toda clase de manifestacións culturais. A isto pode engadirse a vantaxe dos diversos niveis de interpretación que ofrece este tratado, pois permite tanto lecturas fundamentalmente literarias como consultas sobre áreas científicas ou humanísticas máis especializadas.

Outro mérito de Lily Litvak é o feito de que, sen ocultar a visión crítica dos intereses coloniais e imperialistas que moitas veces subxacían a estas viaxes, pon de manifesto a dimensión positiva e vitalista que animaba a moitos dos seus protagonistas, particularmente aos máis aventureiros e independentes: «algunas de las crónicas más atractivas fueron escritas por exploradores, aventureros, médicos, militares», para os que existía, «como justificación personal», o feito de que «Europa les había quedado chica. Las crónicas del imperio deben mucho a las individualidades, a la tentación de la aventura que inspiraba a salir de lo cotidiano conocido» (pp. 216-7).

Así pois, ese nesgo positivo de vitalismo e aventura que a autora rescata das crónicas de viaxeiros españois do século XIX fan que *El ajedrez de estrellas* sexa unha marabillosa excepción dentro da bibliografía existente sobre o tema. En realidade, o propio libro é como unha das illas que nel se describen, pois reúne todos os atributos que se foron asociando a elas na literatura de viaxes: o exótico, o sensual, o utópico, o fermoso física e moralmente. E é que a beleza da utopía libertaria que profesa Lily Litvak nesta obra é a mesma que os viaxeiros atoparon a miúdo naquelas illas prodixiosas: «Para ellos esos nativos manifestaban la relación entre el aspecto físico y el carácter moral, el cuerpo y el alma». De feito, estas páxinas poñen de manifesto que aquela «belleza primitiva era el más vivo ejemplo de [...] una sociedad basada en la igualdad, la libertad y el amor» (p. 130).

Cristina FIAÑO
Universidade de Santiago de Compostela. Campus de Lugo